

PRZEMYSŁAW KACZMAREK¹

Wolność wypowiedzi sędziego w perspektywie pełnionych obowiązków²

Wpłynął: 12.07.2022. Akceptacja: 4.11.2022

Streszczenie

Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie sędziowskiej wolności wypowiedzi w perspektywie obowiązków, które wiążą się z pełnioną rolą. Realizacji tak postawionego zadania podyktowane jest w pierwszej kolejności przedstawienie epistemicznego i egalitarnego ujęcia sędziowskiej pokory. Na ich podstawie przyjmuję hipotezę o dwóch kierunkach myślenia o sędziowskiej wolności wypowiedzi. Wariant epistemiczny, koncentrując się na aspekcie związanym z rolą, przedstawia sędziego jako szczególną kategorię obywatela ze względu na zobowiązania zawodowe. Natomiast wariant egalitarny prezentuje obraz sędziego jako obywatela. Całość opracowania dopełnia uzasadnienie wyboru tematu badawczego. Pośród przyczyn na szczególną uwagę zasługują zmiany technologiczne i wiążący się z nimi rozwój mediów społecznościowych.

Realizacja wymienionych zadań pozwala na wyprowadzenie kilku wniosków. Jeden z nich dotyczy wspomnianej hipotezy, która jest podana korekcie. Inny z wniosków dotyczy z kolei zmiennych, ze względu na które można badać zakres sędziowskiej wolności wypowiedzi. Pierwszą z nich jest sfera, w której dochodzi do wypowiedzi sędziego, drugą – przedmiot tej wypowiedzi, a trzecią zmienną jest aspekt kulturowy.

Słowa kluczowe: wolność wypowiedzi, sędzia, pokora, wizualizacja prawa.

¹ Prof. UWr, dr hab. Przemysław Kaczmarek – Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski (Polska); e-mail: przemyslaw.kaczmarek@uwr.edu.pl; ORCID: 0000-0002-3436-4043.

² Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki nr 2020/37/B/HS5/00297.

PRZEMYSŁAW KACZMAREK

Freedom of Expression of a Judge in the Perspective of His Obligations

Abstract

The aim of this paper is to present the issue of judicial freedom of expression in the perspective of obligations that are inherent in the judicial role. The fulfilment of such a task is dictated firstly by the presentation of an epistemic and egalitarian view of judicial humility. Based on this distinction I hypothesise two directions of thinking about judicial freedom of expression. The epistemic variant, focusing on the role aspect, presents the judge as a special category of citizen due to the obligations connected with his or her profession. The egalitarian variant presents an image of the judge as a citizen. The whole study is completed by the justification of the choice of a research topic. Among the reasons, technological changes and the related development of social media deserve special attention.

The implementation of the tasks mentioned above allows several conclusions to be drawn. One of them concerns the mentioned hypothesis, which is given a correction. The other conclusion, in turn, concerns the variables in view of which the scope of judicial freedom of expression can be examined. The first of these is the sphere in which the judge's expression occurs, the second is the object of that expression, and the third variable is the cultural aspect.

Keywords: freedom of expression, a judge, humility, visualisation of law.

Wprowadzenie

Zainteresowanie problematyką sędziowskiej wolności wypowiedzi jest konsekwencją kilku procesów, które obserwujemy również w polskiej rzeczywistości społeczno-politycznej. Jednym z nich jest rozwój nowych technologii skutkujący większą obecnością sędziów w debacie publicznej, mediach społecznościowych. Ta aktywność, z jednej strony, jest odpowiedzią na rosnącą rolę prawa jako systemu regulującego niemal wszystkie sfery życia codziennego i wynikające z tego procesu społeczne oczekiwania responsywności prawa, a z drugiej strony – efektem zmiany kultury sędziowskiej, w której odchodzi się od obrazu sędziego jako bezosobowego podmiotu, funkcjonującego w szklanej wieży³. Wyrazem tej zmiany jest prowadzenie przez sędziów blogów, nagrywanie podcastów w celu wyjaśniania opinii publicznej mechanizmów działania prawa, a także pracy jurystów⁴. Oba procesy skutkują intensywnością stawianych pytań typu: czy sędziowie mogą uczestniczyć w debacie politycznej, np. wypowiadać się na temat projektów ustaw dotyczących wymiaru sprawiedliwości? Czy mogą wygłaszać swoje poglądy bez narażania się na zarzut stronnictwa? W odpowiedziach na te wątpliwości ujawnia się napięcie między prawem do wolności wypowiedzi a wymogami związanymi z ich rolą. Z jednej strony sędziowie są obywatelami, mającymi prawo do wolności wypowiedzi, tak jak inni członkowie społeczeństwa, a z drugiej – ich wypowiedź czy zachowanie może wpłynąć na wizerunek wymiaru sprawiedliwości i stanowić argument na rzecz podważania niezależności władzy sędziowskiej wobec innych ośrodków władzy publicznej⁵.

Antidotum na wskazane napięcie ma być wyrażanie opinii z umiarem⁶. Z tego również powodu na zaprezentowany problem spojrzę z perspektywy sędziowskiej pokory. Jak twierdzi Amalia Amaya, kłopot z wypracowaniem tej dyspozycji bierze

³ Zob. w tym zakresie ustalenia Carlo Guarnieri, *Judicial Independence in Europe. Threat or Resource for Democracy?*, „Representation” 2013, 49(3), s. 347 i n.

⁴ K. Miller, *Intellectual Humility. A Necessary Precondition to Building Trust in Courts*, „International Journal for Court Administration” 2021, 12(3), s. 2.

⁵ Warto w tym miejscu odnotować, że zachowanie jako element ekspresji jest pojęciem szerszym niż wypowiedź. Oznacza to, że każda wypowiedź jest ekspresją, jednak nie każda ekspresja przyjmuje formę wypowiedzi.

⁶ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/sedziowie-maja-prawo-do-wyrazania-opinii-ale-z-umiarem,67644.html> (dostęp: 6.06.2022).

się z kilku przyczyn⁷. Jedną z nich jest natura profesji sędziowskiej, w którą jest wpisany element sprawowania władzy – na poziomie zarówno procesu stosowania prawa, jak i zarządzania rozprawą sądową. Kolejną przyczyną jest dominujący etos zawodu, który przedstawia rolę sędziego jako koronę zawodów prawniczych⁸, co niewątpliwie wpływa na sposób postrzegania tej profesji w środowisku prawniczym, a także w otoczeniu społecznym. Pokora, jak mawiał Ryszard Kapuściński, ma chronić przed pychą – przekonaniem, że wszystko już wiemy⁹. Może ona jednak skutkować zupełnie odmienną postawą. W tym kontekście odczytuję słowa Beniamina L. Bergera o sędziowskiej pokorze jako postawie, która może skutkować wizją bezwolnego wykonawcy roli, a także arbitra moralnego¹⁰. Pokora nie wyklucza postawy arbitra moralnego, która łączy się z naturą roli sędziego polegającą na sprawowaniu władzy, dodatkowo wzmacnianą kształtowaniem takiej aury w kulturze prawniczej. Skoncentrowanie się na sobie może wywołać poczucie wyższości nad innymi osobami albo przyczynić się do osłabienia odpowiedzialności wobec nich¹¹.

Przedstawione ujęcie sędziowskiej pokory, koncentrujące się na pozycji jednostki w strukturze władzy, nie jest jedynym, które wyróżnia się w dyskursie prawniczym. Ustalenia Amalii Amai i Beniamina L. Bergera pozwalają wskazać na dwa sposoby ujęcia sędziowskiej pokory: epistemiczne i egalitarne¹². W ich świetle wyłaniają się dwa kierunki myślenia o sędziowskiej wolności wypowiedzi, których zaprezentowanie jest jednym z celów artykułu.

Wizualizacja procesu sądowego jako kontekst sędziowskiej wolności wypowiedzi¹³

Pośród przyczyn coraz większego zainteresowania problematyką sędziowskiej wolności wypowiedzi wymienia się zmiany technologiczne¹⁴. Jednym z ich przejawów jest wizualizacja procesu sądowego w przestrzeni publicznej. Wspomniane

⁷ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility*, „Jurisprudence. An International Journal of Legal and Political Thought” 2018, 9, s. 97.

⁸ Mimo odmienności ścieżki kariery w systemie *civil law* i *common law* w obu tych systemach sędziowska profesja cieszy się dużym uznaniem.

⁹ R. Kapuściński, *To nie jest zawód dla cyników*, Warszawa 2013, s. 23–24.

¹⁰ B.L. Berger, *What Humility isn't: Responsibility and the Judicial Role*, s. 6–7, https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/scholarly_works/2749/ (dostęp: 7.06.2022).

¹¹ Ibidem, s. 7. Zob. także Z.K. German, R. Burton, *Constitutional Humility. The Contested Meaning of a Judicial Virtue*, „American Political Thought” 2021, 10(2), s. 246–247.

¹² A. Amaya, op. cit.; eadem, *Humility in Law*, https://www.academia.edu/41586170/HUMILITY_IN_LAW (dostęp: 7.06.2022); B.L. Berger, op. cit., passim. Podobnie Z.K. German, R. Burton, op. cit., s. 243.

¹³ W punkcie tym korzystam z ustaleń, które przedstawiłem w artykule: *The Role of the Judge as an Aspect of Accessibility to Law in Visual Culture* (w recenzji).

¹⁴ M. Laskowski, *Uchybienie godności urzędu jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej*, Warszawa 2019, s. 171; W. Świerczyńska-Głownia, *Komunikowanie z perspektywy sali sądowej*, Kraków 2019, s. 229.

zjawisko, jak zauważa Jane Johnston, nie jest czymś zupełnie nowym, widoczne jest tylko jego stopniowe nasilenie¹⁵. Badaczka wyróżnia trzy etapy wizualizacji procesu sądowego: a) publikacja reportażu sądowych w prasie, b) instytucjonalizacja kontaktu sądu z mediami, a w konsekwencji c) tworzenie przez judykaturę własnych kanałów informacyjnych.

Pierwszy z wyróżnionych etapów pojawił się wraz z rozwojem prasy, zwłaszcza – dziennikarstwa sądowego¹⁶. Ważnym elementem tego etapu było wprowadzenie kamer na sali sądowej. Aby uzasadnić ten proceder, wskazywano, że publikowanie zdjęć czy filmu z rozpraw sprzyja jawności procesu sądowego. Taką linię argumentacyjną wzmacnia uzasadnienie, że rzeczona jawność służy społecznemu zaufaniu do wymiaru sprawiedliwości, a w konsekwencji – legitymizacji prawa. Z kolei jako kontrargument dla tej tezy podaje się, że reportaże sądowe i zdjęcia w prasie codziennej mogą wpływać na zeznania świadków lub ujawniać informacje z życia prywatnego uczestników procesu¹⁷.

Drugi z etapów wizualizacji procesu sądowego jest konsekwencją częstszego pojawiania się kamer na sali sądowej, co wiąże się z przedstawianiem procesu sądowego jako wydarzenia medialnego. W odpowiedzi na coraz bardziej widoczne kształtowanie wizerunku wymiaru sprawiedliwości przez media podjęto działania mające na celu instytucjonalizację form komunikacji sądu z opinią publiczną. Ich efektem jest powołanie instytucji rzecznika prasowego sądu¹⁸. Jego zadanie polega nie tylko na utrzymywaniu kontaktu z mediami, lecz także na zarządzaniu wiadomościami na temat działalności sądów.

Świadomość wzrastającej roli mediów doprowadziła do tworzenia przez sądy kanałów komunikacyjnych z wykorzystaniem nowych technologii (trzeci etap). Jak zauważa J. Johnston, obecnie wiele sądów konstytucyjnych w Europie oraz Ameryce Północnej i Południowej zarówno wydaje komunikaty prasowe, zwłaszcza w sprawie kluczowych uchwał, jak i odpowiada na pytania dotyczące orzeczeń w głośnych sprawach oraz wyjaśnia je za pośrednictwem rzeczników prasowych¹⁹. Odnotujmy również, że na portalu Twitter konto mają np. polski Trybunał Konstytucyjny i Sąd Najwyższy, z kolei Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia” ma konto na Facebooku i profil na Instagramie, a Stowarzyszenie Sędziów Themis również posiada konto na Facebooku. Zagadnienie komunikacji sądu z opinią

¹⁵ J. Johnston, *Three Phases of Court's Publicity. Reconfiguring Bentham's Open Justice in the twenty-first century*, „International Journal of Law in Context” 2018, 14(4).

¹⁶ Ibidem, s. 528.

¹⁷ D. Mosenke, *The Courtroom as TV Studio. The Case of the Oscar Pistorius Trial*, „International Journal of Law in Context” 2018, 14(4), s. 500.

¹⁸ J. Johnston, op. cit., s. 529–530.

¹⁹ Ibidem, s. 531.

publiczną jest także przedmiotem stanowiska Krajowej Rady Sądownictwa z 18 listopada 2010 r., w którym zwraca się uwagę na konieczność powołania biur prasowych w sądach apelacyjnych i okręgowych. W biurze powinno być dwóch rzeczników: odpowiednio do spraw karnych i cywilnych²⁰. Z kolei 19 czerwca 2015 r. KRS przyjęła dokument *Komunikacja i wizerunek sądów. Zbiór dobrych praktyk dla sądów powszechnych*²¹. Celem tego opracowania, jak czytamy we wprowadzeniu, jest „poprawa komunikowania sądu ze społeczeństwem”. Służyć temu ma m.in. postanowienie, zgodnie z którym „W »sprawach medialnych« warto rozważyć zorganizowanie spotkania przedstawicieli sądu i mediów, by przedyskutować szczegóły dotyczące rejestracji rozprawy” (pkt 3.12).

W świetle wyłaniających się zmian środowisko sędziowskie staje się jednym z ośrodków współkształtujących obraz wymiaru sprawiedliwości, a nie tylko grupą zawodową dostarczającą opinii publicznej informacje o orzeczeniach sądowych²². Ta kwestia nabiera znaczenia w świetle aktywności sędziów, zwłaszcza w mediach społecznościowych. Tworzone są w nich kanały ekspresji, które nie istniały jeszcze dwie dekady temu. W związku z tym pojawia się pytanie, na ile w przedstawianiu prawnych zawiłości jest właściwe wyrażanie przez sędziego osobistego stanowiska²³? Problem ten uchwyciła Weronika Świerczyńska-Głownia: „Wyzwanie, przed jakim stają obecnie sędziowie, to nie decyzja, czy uczestniczyć w debacie w mediach społecznościowych, ale w jaki sposób zabierać tam głos, aby z jednej strony nie uchybić godności urzędu sędziego, z drugiej natomiast mieć wpływ na toczącą się dyskusję, a w rezultacie na kształtowanie obrazu sądu i sędziów we współczesnej przestrzeni społecznej”²⁴.

Dwa ujęcia sędziowskiej pokory

W zmierzeniu się z tym wyzwaniem – koncentrującym się na pytaniu, w jaki sposób sędziowie mogą uczestniczyć w życiu publicznym czy to na sali sądowej, czy w mediach społecznościowych – zwraca się uwagę na sędziowską pokorę jako dyspozycję, która zakłada umiar, takt czy powściągliwość.

²⁰ Stanowisko Krajowej Rady Sądownictwa z 18.11.2010 r. w sprawie organizacji pracy biur prasowych, krspl.home.pl/admin/files/200612.pdf (dostęp: 27.04.2022).

²¹ *Komunikacja i wizerunek sądów. Zbiór dobrych praktyk dla sądów powszechnych*, dokument opracowany przez zespół Ministerstwa Sprawiedliwości i Krajowej Rady Sądownictwa, przyjęty uchwałą Krajowej Rady Sądownictwa z 19.06.2015 r., <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/strategia/komunikacja/download,2955,0.html> (dostęp: 27.04.2022).

²² J. Johnston, op. cit., s. 533–534.

²³ D. Mosenke, op. cit., s. 500–501.

²⁴ W. Świerczyńska-Głownia, op. cit., s. 229.

Pokora sędziowska jako zasada powściągliwości: ekspozycja aspektu epistemicznego

Przedstawianie sędziowskiej pokory jako zasady powściągliwości dominuje w dyskursie prawniczym²⁵. Podstaw takiego ujęcia można upatrywać w dwóch źródłach. Pierwsze z nich dotyczy obecnego w przestrzeni publicznej przekonania – wzmacnianego zwłaszcza przez praktykę polityczną – które sprawia, że od sędziów oczekuje się zachowania pokory rozumianej jako powściągliwość w sprawowaniu władzy. Drugiego źródła utożsamiania pokory z zasadą powściągliwości można doszukać się w debacie o dyskrejonalności sędziowskiej²⁶. W tym ujęciu sędziowska pokora staje się narzędziem łagodzącym spór między doktryną pasywizmu a aktywizmu prawniczego. Pokorę umiejscawia się między wyniosłością a służalczością sędziów wobec pozostałych ośrodków władzy publicznej (ustawodawczej i wykonawczej)²⁷.

Zaprezentowane ujęcie sędziowskiej pokory koncentruje się na przedstawieniu pozycji sędziego wobec innych ośrodków władzy publicznej. Wizje podawane w wątpliwość zakładają obraz sędziego, w którym uważa się on zarówno za jednostkę mającą lepszy wgląd moralny od innych osób (takie ujęcie prowadzi do pojmowania sędziów jako arbitrów moralnych), jak i za wykonawcę poleceń władzy ustawodawczej. Wizje te przedstawia się jako negatywne punkty odniesienia. W odpowiedzi na nie pokorę przedstawia się jako zasadę rekomendującą zrównoważoną pozycję, która w założeniu powinna uniemożliwiać sędziom postrzeganie ich roli jako zbyt ekspansywnej lub zbyt małej²⁸. Takie ujęcie sędziowskiej pokory ma uzasadnienie moralne i polityczne. Pokora – jako zasada powściągliwości – ma pomagać uniknąć przyjęcia postaw łączących się z doktryną pasywizmu i aktywizmu prawniczego, a zwłaszcza – ze skrajnymi jej stanowiskami²⁹. Sędziowska pokora jest także ważnym elementem zasady trójpodziału władzy. Kreślony obraz sędziowskiej pokory koncentruje się na wymiarze epistemicznym. W jego świetle wykonywanie sędziowskiej profesji sprowadza się do układania relacji wobec władzy ustawodawczej i wykonawczej.

²⁵ A. Seibert-Fohr, *Judges' Freedom of Expression and Their Independence. An Ambivalent Relationship*, [w:] M. Elósegui, A. Miron, I. Motoc (red.), *The Rule of Law in Europe. Recent Challenges and Judicial Responses*, Springer 2021, s. 91–92; B.L. Berger, op. cit., s. 3.

²⁶ P. Skuczyński, *Powściągliwość sędziowska jako zasada etyki sędziowskiej*, [w:] W. Staśkiewicz, T. Stawecki (red.), *Dyskrejonalność w prawie. Materiały XVIII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Teorii i Filozofii Prawa*, Warszawa 2010, zwł. s. 291–294; T. Stawecki, *Powściągliwość sędziowska*, [w:] P. Skuczyński, Ś. Sykuna (red.), *Leksykon etyki prawniczej. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2013, s. 303 i n.

²⁷ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 98.

²⁸ Z.K. German, R.J. Burton, op. cit., s. 246.

²⁹ G. Maroń, *Sędziowie jako „arbitrzy moralni” i „moralisci” na przykładzie wybranych orzeczeń sądów karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2010, 10–11, s. 6.

Zaprezentowaną wizję pokory jako zasadę powściągliwości podaje w wątpliwość A. Amaya³⁰. Autorka uważa omówione ujęcie sprowadzające sędziowską pokorę do zasady powściągliwości za redukcjonistyczne i to z dwóch powodów.

Po pierwsze, ogranicza się ono do przedstawienia pozycji sędziego w odniesieniu do władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz ekspozycji dwóch negatywnych punktów odniesienia sędziego jako arbitra moralnego i bezosobowego wykonawcy poleceń. Takie pozycjonowanie roli sędziego względem pozostałych władz publicznych powoduje osłabienie aspektu społecznego, nakierowanego na relacje sędzia–obywatel czy sędzia–opinia publiczna. Poza przedmiotem zainteresowania pozostawia się także różnego rodzaju aktywności i obowiązki sędziego jako obywatela. Taka izolacja – jak podkreśla Zygmunt Tobor i Konrad Kobyliński – „mimo że prowadzona pod hasłami pokory władzy sądowniczej i realizacji wizji sądów jako wiernych agentów legislatury, prowadzi ostatecznie do wzmocnienia pozycji sędziów”³¹. Uwaga ta koresponduje z przedstawioną wyżej myślą B.L. Bergera, który w pokorze jako zasadzie sędziowskiej powściągliwości upatruje niebezpieczeństwa w postaci ucieczki w aktywizm prawniczy.

I po drugie, wskazany redukcjonizm sprowadza sędziowską pokorę tylko do aspektu poznawczego. Powoduje to nieuwzględnianie nieepistemicznych wymiarów pokory w postaci aspektu moralnego. Na oba te aspekty wydaje się zwracać uwagę Józef Tischner, odnotowując: „Pokora to szczególny »sposób bycia« człowieka, sposób przejawiania się jego dobrej woli. Człowiek, który »w niej jest«, nie wynosi się »ponad siebie«, ale również nie »garbi się«, nie udaje nędzniejszego niż jest. Człowiek jest taki, jaki jest. Pokora ma w sobie coś z wolności, którą rodzi w człowieku prawda”³². W ujęciu tym pokora jest cechą intelektualną, ale i cechą moralną człowieka. Pokora albo jej brak decyduje zatem o jakości relacji społecznych, sposobie bycia, a także realizacji przewidzianych zadań.

Przedstawianie sędziowskiej pokory z uwzględnieniem aspektu epistemicznego i moralnego jest założeniem, jakie przyjmuje A. Amaya. Z tego powodu w krytyce, jaką ona formułuje, nie chodzi o zanegowanie epistemicznego wymiaru sędziowskiej pokory, a jedynie zakwestionowanie sprowadzania sędziowskiej pokory tylko do tego wymiaru. Ostrze krytyki jest zatem wymierzone w ograniczanie sędziowskiej pokory do roli narzędzia w debacie o aktywizmie prawniczym. Uzasadniając to, odnotujemy, że epistemiczny wymiar pokory – zakładający u swych podstaw postawę sceptycyzmu poznawczego – jest ważny w pracy sędziego,

³⁰ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 101.

³¹ Z. Tobor, K. Kobyliński, *Dialogiczna koncepcja interpretacji prawa*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, 2, s. 36–37.

³² J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner, *Wobec wartości*, Poznań 1982, s. 109.

ponieważ, po pierwsze, podkreśla znaczenie rozwoju zawodowego i osobistego, a po drugie, pokora w aspekcie epistemicznym wyposaża w dyspozycje pozwalające kształtować świadomość własnych ograniczeń³³. Dlatego, jak zauważa A. Amaya, aspekt epistemiczny pokory jest cenną cechą charakteru, którą sędziowie powinni posiadać³⁴. Kwestię tę inaczej z kolei wydają się oceniać Zachary K. German i Robert J. Burton. Autorzy wskazują, że epistemiczny wariant sędziowskiej pokory pozostaje w napięciu wobec natury władzy sędziowskiej, zakłada bowiem pewną ostrożność, zwątpienie, a z kolei akt sądzenia wymaga pewności siebie, zdecydowania³⁵.

Pokora jako zasada społeczno-relacyjna w wariancie egalitarnym

Jak już wspomniałem, wskazany zarzut redukcjonizmu, jaki formułuje A. Amaya, nie jest skierowany wobec epistemicznego wariantu pokory, ale do braku włączenia w przedstawieniu sędziowskiej pokory wymiaru moralnego. Odpowiedzią na to jest propozycja egalitarnej wizji sędziowskiej pokory, w której można wyróżnić oba wymienione aspekty. W ujęciu egalitarnym ważne staje się zwrócenie uwagi na różnorodność relacji, w jakich występuje sędzia nie tylko w działalności orzeczniczej. Wariant egalitarny – jak określa to ujęcie A. Amaya – przedstawia rolę sędziego w relacji do innych osób, a nie do zasług, jakie wiążą się z wykonywaną profesją³⁶. Z tego też powodu pokora przedstawiana jest jako zasada społeczno-relacyjna. Zdaniem autorki „w wariancie egalitarnym pokorny sędzia to taki, który nie uważa się za lepszego od innych ze względu na wiedzę, status społeczny czy zawodowy lub inne aspekty, w których mógłby się wyróżniać (i być lepszym) od innych (przede wszystkim od stron i innych podmiotów zaangażowanych w proces)”³⁷. Takie ujęcie koresponduje z ustaleniami Bretta Scharffsa, dla którego pokora nie oznacza słabości, lecz „postawę otwartości i ciekawości, chęci uczenia się, ponownej oceny i zmiany”³⁸.

Zdaniem A. Amay za rozważeniem wariantu egalitarnego przemawiają następujące racje³⁹:

³³ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 100–101.

³⁴ Ibidem, s. 101.

³⁵ Z.K. German, R.J. Burton, op. cit., s. 251.

³⁶ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 101, 107. Por. P. Skuczyński, op. cit., s. 299–300.

³⁷ A. Amaya, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 107.

³⁸ B.G. Scharffs, *The Role of Humility in Exercising Practical Wisdom*, „University of California. Davis Law Review” 1998, 127, s. 163–164. Zob. także B.L. Berger, op. cit., s. 7; Z.K. German, R. Burton, op. cit., s. 258 i n.

³⁹ A. Amaya, *Humility in Law...*, s. 5–8.

- 1) argument z organizacji miejsca pracy – egalitarny wariant sędziowskiej pokory kwestionuje hierarchiczną strukturę obecną w zawodach prawniczych, a w zamian proponuje m.in. kolegialny sposób podejmowania decyzji;
- 2) argument z dobrostanu emocjonalnego wykonawcy roli – ten aspekt jest ważny ze względu na poziom stresu i niepokoju, jaki wiąże się z wykonywaniem zawodu sędziego zwłaszcza w czasach niestabilności politycznej czy też wyzwania, jakim jest łączenie kariery zawodowej ze spełnieniem w życiu prywatnym;
- 3) argument z pluralizmu kulturowego – pokora jest postawą prospołeczną, co przekłada się na sposób komunikacji w środowiskach zróżnicowanych kulturowo ze względu na pochodzenie, rasę, wykształcenie czy organizację pracy. Z jednej strony sędzia może na sali sądowej spotkać osoby z różnych środowisk społecznych, a z drugiej – w działalności sądów czy trybunałów międzynarodowych mają ze sobą styczność sędziowie z odmiennych kultur prawniczych. W obu przypadkach pokora wymaga bycia gotowym do wysłuchania odmiennych poglądów, rozważania sprzecznych dowodów czy linii argumentacyjnych, jakie mogą się pojawić w postępowaniu sądowym.

Przedstawione argumenty nie są jedynymi, jakie formułuje A. Amaya na rzecz rozważenia egalitarnej wizji sędziowskiej pokory. Zdaniem autorki pozwala ona „sędziemu posiadającemu tę cnotę myśleć i czuć, że należy do tej samej wspólnoty, co pozostali współobywatele – w przeciwieństwie do aroganta, który uważa się za tak bardzo wyniesionego ponad innych, że nie do pomyślenia jest, by mógł należeć do tej samej wspólnoty, co oni”⁴⁰.

Rola sędziego jak granica wolności wypowiedzi

Zaprezentowane ujęcia sędziowskiej pokory wydają się odślaniać dwa kierunki myślenia o wolności wypowiedzi. Pokora jako zasada powściągliwości, koncentrując się na aspekcie związanym z rolą, przedstawia sędziego jako szczególną kategorię obywatela ze względu na zobowiązania, jakie łączą się z pełnioną profesją. Natomiast przedstawianie pokory w ujęciu społeczno-relacyjnym wydaje się rekomendować kierunek, w którym zasadą jest traktowanie sędziego jako obywatela. Pełniona funkcja może przyczyniać się do zmiany praw i obowiązków, jednak gdy do nich dochodzi, traktujemy je jako wyjątek od wspomianej zasady. W wariancie egalitarnym ważne stają się różne sfery aktywności sędziego w życiu

⁴⁰ Eadem, *The Virtue of Judicial Humility...*, s. 106.

codziennym i związane z tym obowiązki, wychodzące poza działalność orzeczniczą. Przedstawiając bliżej te dwa kierunki myślenia warto zwrócić uwagę na wizję sędziowskiej roli, jaką przedstawia Leslie Green⁴¹. Zdaniem tego autora rola sędziego jest społeczno-politycznym zobowiązaniem do pełnienia różnego rodzaju obowiązków. Pośród nich autor wyróżnia⁴²:

- 1) obowiązek stosowania prawa – w jego zakresie mieszczą się różne zadania, np. dokonywanie ustaleń faktycznych czy uwzględnianie w praktyce orzeczniczej różnego rodzaju racji. Na obowiązek stosowania prawa składa się również uzasadnianie decyzji w sposób zrozumiały także dla stron sporu i opinii publicznej;
- 2) obowiązek poprawy prawa – polega on na utrzymywaniu prawa w dobrej kondycji. Obejmuje on nie tylko korekty norm prawa stanowionego, lecz także inne czynności, niezwiązane bezpośrednio z procesem stosowania prawa. L. Green wskazuje tu na obowiązek poprawy prawa wynikający z idei rządów prawa;
- 3) obowiązek ochrony systemu prawa – czyli stanie na straży podstawowych zasad prawa, takich jak niedziałanie prawa wstecz, trójpodział władzy czy sędziowska niezawisłość.

Zdaniem L. Greena wymienione obowiązki charakteryzują się dwiema właściwościami. Po pierwsze: mają charakter ogólny i to w dwojakim znaczeniu⁴³. Można je odnieść do roli sędziego w różnych systemach prawnych, a także – do pełnionych funkcji w wymiarze sprawiedliwości. Inaczej obowiązek poprawiania prawa może przedstawiać się w przypadku sędziego Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych Ameryki, a inaczej – sędziego polskiego sądu okręgowego. Ponadto wspomniana ogólność zakłada pewną sferę swobody, która pozostawia miejsce na podmiotową sprawczość sędziego⁴⁴. Po drugie: wskazane obowiązki nie są absolutne, co więcej – pozostają wobec siebie w pewnym napięciu⁴⁵. Dobrym przykładem jest zestawienie obowiązku stosowania prawa z obowiązkiem jego naprawy. Napięcie wynika z konieczności wyboru między uwzględnianiem obowiązującej reguły a jej korektą w procesie wykładni prawa. Podkreślimy, że źródłem

⁴¹ L. Green, *Law and The Role of a Judge*, „Oxford Legal Studies Research Paper” 2014, 47.

⁴² Ibidem, s. 19. Na propozycję Leslie Greena zwrócił uwagę Paweł Skuczyński w trakcie wystąpienia na seminarium pt. „Wolność ekspresji sędziego jako wykonawcy roli zawodowej”, które miało miejsce 13 kwietnia 2022 r.

⁴³ Ibidem, s. 14–15.

⁴⁴ Ibidem, s. 21–22.

⁴⁵ Ibidem, s. 20.

wspomnianych obowiązków jest pełniona rola sędziego. To ona ustanawia te obowiązki jako zobowiązania do odpowiedniego działania. Dlatego też obowiązkom tym przypisywałbym charakter prospektywny.

Wymienione obowiązki odsłaniają różne obszary aktywności sędziego – od sali sądowej po działalność publiczną – w której przedmiotem wypowiedzi jest prawo. Aktywności jurysty można potraktować jako zmienną, ze względu na którą przedstawia się sędziowską wolność wypowiedzi. Anja Seibert-Fohr wyróżniła w tym kontekście trzy sfery: orzecniczą, publiczną, w której są prezentowane poglądy na temat prawa i sądownictwa, oraz indywidualną⁴⁶. Odwołując się do ustaleń A. Seibert-Fohr, powiedzmy, że ochrona wolności słowa, na gruncie europejskiej kultury prawnopolitycznej i prawniczej, jest najsilniejsza w sferze prywatnej i w tym zakresie sędzia powinien być traktowany jak każdy obywatel. Wolność słowa ulega ograniczeniu w trakcie wystąpień publicznych odnoszących się do wymiaru sprawiedliwości. Ograniczenie wolności słowa pogłębia się w przypadku wypowiedzi czy zachowań związanych z prowadzonymi sprawami. Dotyczy to każdego miejsca – sali sądowej, budynku wymiaru sprawiedliwości czy mediów społecznościowych.

A. Seibert-Fohr nie tylko przedstawia sferę aktywności jako aspekt kształtujący sędziowską wolność wypowiedzi, lecz także zwraca uwagę na przedmiot wypowiedzi – na ile wiąże się on z konkretną sprawą czy ogólnym zagadnieniem prawnym. W tym zakresie autorka wskazuje na następującą tendencję: „Ogólnie rzecz biorąc, im bardziej wypowiedź odnosi się do konkretnego sporu sądowego, tym niższe są wymogi ograniczenia wolności wypowiedzi, ponieważ niezależność, bezstronność i autorytet sądownictwa mają szczególne znaczenie. Z drugiej strony, jeśli wypowiedź ma charakter bardziej ogólny i nie odnosi się do konkretnego sporu prawnego, to prawo sędziego do swobody wypowiedzi ma większą rangę i jest bardziej prawdopodobne, że przeważy”⁴⁷.

Zakres sędziowskiej wolności wypowiedzi zmienia się również ze względu na czynnik kulturowy, odnoszący się zarówno do kultury prawnopolitycznej, jak i do kultury prawniczej. Przejawami tego są: a) odmienne potraktowanie kwestii członkostwa sędziów w partiach politycznych (np. w Niemczech czy w Austrii – inaczej niż w Polsce – członkostwo nie jest zabronione); b) dominacja perspektywy sędziego jako obywatela w świetle orzecznictwa Europejskiego

⁴⁶ A. Seibert-Fohr, op. cit., s. 93. Zob. także R. Mikosz, *Granice wolności wypowiedzi sędziego*, [w:] A. Biłgorajski (red.), *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych*, Warszawa 2015, zwł. s. 63–64.

⁴⁷ A. Seibert-Fohr, op. cit., s. 96. Podobnie J. Jahn, *Social Media Communication by Judges. Assessing Guidelines and New Challenges for Free Speech and Judicial Duties in the Light of the Convention*, [w:] M. Elósegui, A. Miron, I. Motoc (red.), op. cit., s. 139.

Trybunału Praw Człowieka, co nie wyklucza formułowania ograniczeń wobec wypowiedzi sędziego także w zakresie oświadczeń na temat sądownictwa⁴⁸.

Z przedstawionych ustaleń wyłaniają się trzy zmienne dookreślające zakres sędziowskiej wolności wypowiedzi: pierwszą z nich jest sfera, w której dochodzi do wypowiedzi czy zachowania sędziego, drugą – przedmiot tej wypowiedzi i zachowania, a trzecią – aspekt kulturowy. Można na nie spojrzeć z perspektywy wspomnianych wyżej obowiązków, jakie spoczywają na roli sędziego. Kolejność tych obowiązków: stosowanie prawa, naprawa prawa i ochrona systemu prawa, wskazuje na kierunek, w którym zakres sędziowskiej wolności wypowiedzi, co do zasady, rozszerza się kosztem wymogów związanych z rolą⁴⁹. W wykonywaniu obowiązku stosowania prawa dominuje perspektywa odniesienia do roli, która ulega stopniowemu osłabieniu w kolejnych dwóch obowiązkach: naprawy i ochrony prawa. W pełnieniu tych zadań kluczowa staje się perspektywa, w której oceniamy zachowanie sędziego również jako obywatela. Nie oznacza to jednak, że czynnik roli jest pomijany. Raczej jest mowa o kierunkach myślenia w kontekście sędziowskiej wolności wypowiedzi, w których mamy do czynienia z pewnymi tendencjami. Dobrym tego przykładem jest przypisywanie oświadczeniom sędziego w debacie publicznej zasadniczo szerokiej sfery wolności – na wzór obywatela w społeczeństwie demokratycznym. Niemniej swoboda wypowiedzi sędziego może być ograniczana, jeśli podaje w wątpliwość niezależności sądownictwa, autorytet prawa. Wolność wypowiedzi nie ma bowiem charakteru bezwzględnego, podlega ograniczeniom ze względu na formę wypowiedzi oraz ze względu na jej treść⁵⁰. Ograniczenia te kształtowane w znacznym stopniu przez wspomniany czynnik kulturowy, który ma wpływ zarówno na normy prawa stanowionego, jak i standardy prawne.

Uwagi końcowe

W sędziowskiej wolności wypowiedzi zasadza się konflikt między obowiązkami związanymi z rolą a prawami obywatelskimi. Można na ten konflikt spojrzeć w perspektywie dwóch kierunków myślenia, które przedstawiają, w punkcie wyjścia, sędziego jako obywatela a sędziego jako szczególną kategorię obywatela, tj. przez pryzmat wykonywanej roli. Można jednak wskazane napięcie postrzegać nie w kategoriach opozycyjnych stanowisk. W tym kontekście cenną wskazówką jest propozycja L. Greena przedstawiająca różne formy obowiązków, jakie łączą

⁴⁸ A. Seibert-Fohr, op. cit., s. 94–95; J. Jahn, op. cit., s. 152.

⁴⁹ Na kwestię zwiększonej ochrony sędziowskiej wolności wypowiedzi w zakresie obowiązku naprawy prawa zwraca uwagę niemiecki Trybunał Konstytucyjny, zob. A. Seibert-Fohr, op. cit., s. 103–104.

⁵⁰ A. Barak, *Freedom of Expression and its Limitations*, „Qesher” 1990, 8, s. 8e.

się z wykonywaniem sędziowskiej profesji. Pełnienie tych obowiązków: stosowania prawa, jego naprawy i ochrony systemu prawnego wydaje się, że podaje w wątpliwość opozycyjność obu stanowisk, w zamian wskazując na umiejętność ich łączenia właśnie ze względu na postać obowiązku. Takie spojrzenie – zwracające uwagę na różną postać obowiązków, jakie spoczywają na sędziowskiej roli – pozwala również poddać modyfikacji stanowisko dotyczące dwóch sposobów ujęcia sędziowskiej pokory. O ile pozostałbym przy twierdzeniu, że ekspozycja tylko wariantu epistemicznego kierunkuje nas w stronę wizji sędziego jako szczególnej kategorii obywatela, o tyle na koncepcję egalitarną prezentowane obowiązki pozwalają spojrzeć już nieco inaczej. Wykonywanie sędziowskiej profesji w tej perspektywie wymaga umiejętności łączenia różnych doświadczeń i aspektów, zarówno związanego z rolą, jak i obywatelskiego. Można zatem powiedzieć, że w prezentowanej wizji tożsamość sędziego budowana jest na dwóch filarach. Pierwszy z nich zakłada poczucie ciągłości (integralności) i zachowanie podmiotowości w zbiorze wykonywanych ról. Natomiast drugi filar to pojęcie zmiany jako umiejętności dostosowania się do wymogów ról. Takie wymogi nakłada z pewnością wykonywanie zawodu sędziego.

Bibliografia

- Amaya A., *Humility in Law*, https://www.academia.edu/41586170/HUMILITY_IN_LAW (dostęp: 7.06.2022).
- Amaya A., *The Virtue of Judicial Humility*, „Jurisprudence. An International Journal of Legal and Political Thought” 2018, 9.
- Barak A., *Freedom of Expression and its Limitations*, „Qesher” 1990, 8.
- Berger B.L., *What Humility Isn't: Responsibility and the Judicial Role*, https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/scholarly_works/2749/ (dostęp: 7.06.2022).
- German Z.K., Burton R.J., *Constitutional Humility: The Contested Meaning of a Judicial Virtue*, „American Political Thought” 2021, 10(2).
- Green L., *Law and The Role of a Judge*, „Oxford Legal Studies Research Paper” 2014, 47.
- Guarnieri C., *Judicial Independence in Europe: Threat or Resource for Democracy?*, „Representation” 2013, 49(3).
- <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/sedziowie-maja-prawo-do-wyrazania-opinii-ale-z-umiarem,67644.html> (dostęp: 6.06.2022).
- Jahn J., *Social Media Communication by Judges: Assessing Guidelines and New Challenges for Free Speech and Judicial Duties in the Light of the Convention*, [w:] M. Elósegui, A. Miron, I. Motoc (red.), *The Rule of Law in Europe. Recent Challenges and Judicial Responses*, Springer 2021.

- Johnston J., *Three phases of court's publicity: reconfiguring Bentham's open justice in the twenty-first century*, "International Journal of Law in Context" 2018, 14(4).
- Kapuściński R., *To nie jest zawód dla cyników*, Warszawa 2013.
- Komunikacja i wizerunek sądów. Zbiór dobrych praktyk dla sądów powszechnych. Dokument opracowany przez zespół Ministerstwa Sprawiedliwości i Krajowej Rady Sądownictwa, przyjęty uchwałą Krajowej Rady Sądownictwa z 19.06.2015 r., <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/strategia/komunikacja/download,2955,0.html> (dostęp: 27.04.2022).
- Laskowski M., *Uchybienie godności urzędu jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej*, Warszawa 2019.
- Maroń G., *Sędziowie jako „arbitrzy moralni” i „moralisci” na przykładzie wybranych orzeczeń sądów karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2010, 10–11.
- Mikosz R., *Granice wolności wypowiedzi sędziego*, [w:] A. Biłgorajski (red.), *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych*, Warszawa 2015.
- Miller K., *Intellectual Humility: A Necessary Precondition to Building Trust in Courts*, „International Journal for Court Administration” 2021, 12(3).
- Mosenke D., *The courtroom as TV studio: the case of the Oscar Pistorius trial*, „International Journal of Law in Context” 2018, 14(4).
- Scharffs B.G., *The Role of Humility in Exercising Practical Wisdom*, „University of California. Davis Law Review” 1998, 127.
- Seibert-Fohr A., *Judges' Freedom of Expression and Their Independence: An Ambivalent Relationship*, [w:] M. Elósegui, A. Miron, I. Motoc (red.), *The Rule of Law in Europe. Recent Challenges and Judicial Responses*, Springer 2021.
- Skuczyński P., *Powściągliwość sędziowska jako zasada etyki sędziowskiej*, [w:] W. Staśkiewicz, T. Stawecki (red.), *Dyskrecjonalność w prawie. Materiały XVIII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Teorii i Filozofii Prawa*, Warszawa 2010.
- Stanowisko Krajowej Rady Sądownictwa z 18.11.2010 r. w sprawie organizacji pracy biur prasowych, krspl.home.pl/admin/files/200612.pdf (dostęp: 27.04.2022).
- Stawecki T., *Powściągliwość sędziowska*, [w:] P. Skuczyński, S. Sykuna (red.), *Leksykon etyki prawniczej: 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2013.
- Świerczyńska-Głównia W., *Komunikowanie z perspektywy sali sądowej*, Kraków 2019.
- Tischner J., *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner, *Wobec wartości*, Poznań 1982.
- Tobor Z., Kobyliński K., *Dialogiczna koncepcja interpretacji prawa*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, 2.